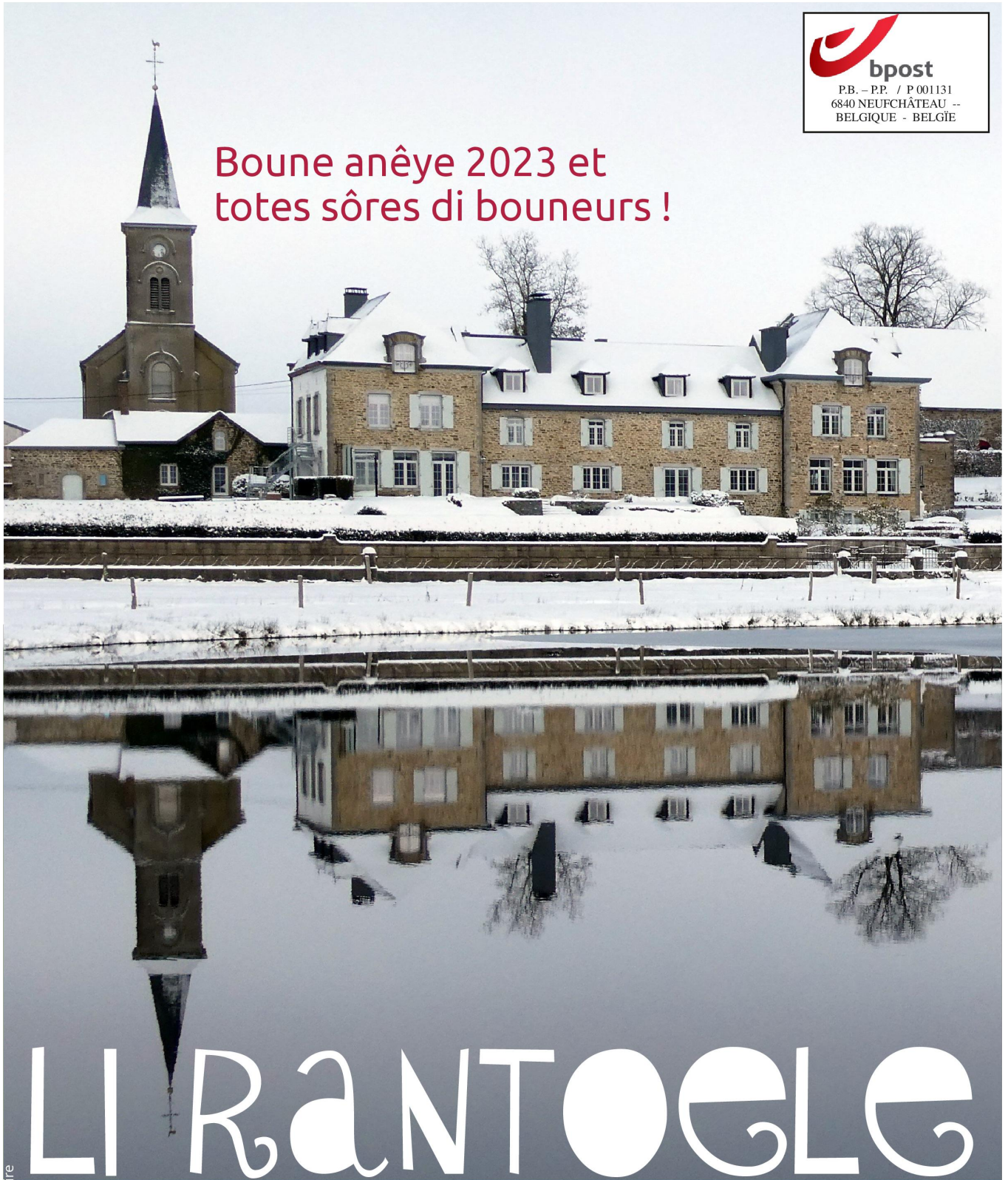

Boune anêye 2023 et
totes sôres di bouneurs !

LI RANTOELE

Limero 104 - ivier 2022-23

Gazete di prôze nén racontrece ki rexhe tos les troes moes eplaideye pal
« RANTOELE », soce nén recwârlante (a.s.b.l.) mimbe del Soce po les
mancîs Lingaedjes et Tuzances d' Urope (ALCEM), avou l' aspalaedje del
Federâcion Walonreye-Brussele

FÉDÉRATION
WALLONIE-BRUXELLES

Foto Jean-Pierre Van Overmeire

Mwaisse sicrijheu : Lucyin Mahin. Eplaideu responsåve : Pire Otjacques - rûe d' la Hète, 19, 6840 Li Tchestea - Bureau de dépôt 6840-Neufchâteau.
Pris : 5€ à limero ; abounmint po èn an éndjolike 5€, papî 18 €, les deus 20€, etrindjir 25€ - à conte IBAN BE74 0682 2043 0507, BIC GKCCBEBB.

Fotofâves (Li Blawete, Djan Goffart et Mâjhnî)

- On-z âreut dvou filmer cwand on fjheut l' amour.

- Oyi mins nonna, saiss ! Mi, les courts metraedjes, dji n' î tén nén pus k' ça...

El timps va rafrèdi : dj'è r'sôrti èm' fauteuy' d'ivîer!

En walon pa Jean Goffart

El tins va rafroedi : dj' a rsôrti èm fâstroû d' ivier !

Co mî ! I n' fât pont d' batreye !

Eyet çoula, schâyî les djambes grand à lådje, el savoz fé ?

Co myeû, i n'faut pont d'bat'rîye!

Eyèt çoulà, èl grand-ècârt, vos savèz l'fé?

En walon pa Jean Goffart

Po respecter voste intimité, nos n' houkans pus nos pacyins pa leu no. Adon, si l' monsieur k' a des brokes à cou mi vout bèn shure...

Po respecter voste intimité, nos n' houkans

En walon pa Jean Goffart

Lès-Ecolos ont trovè n'saqwè!
On cominche à mète lès fils ...
Qwè qui, ... faut co z-awè du courant !

- Pocwè estoz resseré dins ene gayole ?
- Paski dj' berdele tén !

Les riscijhaedjes e rfondou mostrèt ki ci-ci acote ostant les dnêyes di l' accint d' après Lidje (imådjes di pawene) ki do ci d' après Tchålerwè (imådjes di droete)... et pâr d' après Nameur.

Les ecolos ont trové ene sacwè !
On comince a mete les fis... Cwèki... fât co-z awè do corant !

Âdvins (I)

Coviete (Jean Cayron & Jean-Pierre Van Overmeire)	
Fotofâves (Thirion, Goffart & Desmet)	p. 2
Ârvey 2022 (Copineu-se-s di Libin)	p. 3
Efuyîs d' Oucrinne (Z. Aimad & E.G.)	p. 4
Li « viké monde » (Pol Mani-pré)	p. 5
Coreus ciclisses di Beldjike (Jean Goffart)	p. 6
Lûtes di vatches swisses (Joselyne Mostenne)	p. 7
Binde di rok et politike (Samuël Dumont)	p. 8
Rever d' ene rôbe Dior (Souzane Mahin)	p. 8
Belès-letes	
L' efant do coron (Jean Goffart)	p. 9-11
Tchant d' Noyé e walon (Lucyin Mahin)	p. 12
E câbaret walon d' Djiblou (Jacques Desmet).....	p. 12

shûte p. 18

Ratacaedje

Co ene d' evoye

Nos avans dmandé às copineuses et copineus d' Libin kimint çk' il avént viké 2022.

Les deus prumîs moes, c' esteut co rikerak. Mins docô k' elle ont yeu èn ôte sudjet e trexhe [*comme préoccupation*] (dj' ô bén : li guere d' Oucrinne), les gazetes et les posses ont rovyî l' covite. On fâs no, ca i n' a nén stî co vite evoye, come on l' creyeut à prume.

On âreut pus seu viker reclôs, ni dveur mete ene muzlire (li masse) tocosté. Asteure, ci n' est pus k' dins les farmaçreyes et les clinikes. Mins si on l' roveye, sovint, on n' vos dit ddja pus rén. Ça fwait : on a viké bén pus ureus k' e 2020 et 2021, sapinse Edith Godart.

Al kesse s' i n' avént nén stî e marimince a câze do rmon-taedje di l' essence, do mazoute di tchâfaedje, et di tot çk' on-z atchtêye dins les botikes, les rcâzeus dijhît : « Nozôtes, nonna, ca on a tertos des bounès pinsions. Et on s' tchâfe co à bwès. C' est parey po brâmint

des djins des vijaedjes d' avâr ci. Mins dins les veyes, télfeye k' il ont pus deur a nukî les deus dbouts. »

René Lamouline : « Mins les cis k' ont mâlâjhey viker, asteure, i n' ont pus sogne d' aler à CPAS. Dintins, on esteut honteus di dveur aler « al tâve des pôves » u à « buro d' bénfjhance ». Asteure, on î va come à bal. »

Et les cinsîs ? Il ont stî strindous e moes d' awousse, la k' il a fwait setch come Setchri. Mins e moes d' setimbe, il a Bén rplou. Pu, e-n octôbe-nôvimbe, on a yeu l' esté Sint-Mårtén k' a Bén duré 3 samwinnes. Avou aiwe et tchaleur, les waides ont raverdi d' on plin còp. Et à moumint k' dji scrî, ele sont co belzet vetes, et les biesses sont co dins les tchamps.

Pôreut vali k' 2023...

Lucyin Mahin, li 25 di nôvimbe 2022.

Abondroets

Les scrijhaedjes del Rantoele (rifondou et mwaisse modêye) sont eplaidîs dizo libe licince CC-BY-SA 4.0.

Insi, i pôront esse rimetous sins rujhes sol waibe di tecses « Wikisourd », et rashonnés sol pådje del sicrijheuse u do scrijheu. Avou ça ki, s' i gn a deus modêyes (Feller et rfondou), elle î seront todî eterloyeyes.

Les textes normalisés publiés ici et leurs originaux sont sous licence de libre utilisation CC-BY-SA 4.0. Ainsi, ils pourront être republiés sur le site de textes wallons « Wikisourd », où ils seront élégamment rassemblés par auteur. Les différentes versions éventuelles (Feller / rifondou) y seront interliées, permettant de passer de l'une à l'autre en un seul clic.

Les rcetes po lére li rfondou

xh se prononce généralement ch et jh se prononce j (les 2 se prononcent h a Liège, ich-lautés ou ach-lautés en fin de syllabe en Haute Ardenne) ; le suffixe -ea (fr. -eau) se prononce -ia ou -ê; én se prononce éⁿ à Charleroi, mais plus généralement in, et aussi é (Ouest-wallon, Ovifat) ou îⁿ (La Louvière, Ecaussines) ; ae se prononce généralement a (è à Liège, â à Charleroi dans le suffixe -âdje) ; oe se prononce généralement wè (eû à Liège, mais aussi è, û, ë, wa, oû, wê, etc.); ey se prononce èy à Liège et îy ou î ailleurs; sch se prononce sk ou ch (mais h à Liège) ; oi se prononce wa à Namur, wè à Liège, ôⁿ à Charleroi et oû à Nivelles, â se prononce au, â ou â selon les régions; ô se prononce souvent ôⁿ (presque on) mais ô franc a Namur, oû à Nivelles, Fosse-la-Ville et en Haute-Sûre; sh se prononce ss à l'Est et ch à l'Ouest;

oen se prononce souvent on à l'Est et win à l'Ouest.

endè (fr « en », partitif) se prononce ènnè sauf à l'Ouest où il se rend par 'dd' (simplifié en d-)

En wallon unifié, tous les E internes se prononcent è. remantchî = rêmantchî; retchessî = rêtchèssî. La lettre é ne s'écrit que si elle représente un phonème du wallon : cerjhe, tuzé, singlé. Non si elle provient d'un calque du français : prezinter, republike (lire è).

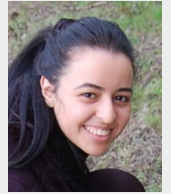
Les voyelles i, u et ou se prononcent presque toujours longues devant une consonne voisée (b, d, dj, g, jh, v, z), R et Y.

Un espace typographique suit toujours une apostrophe ; il n'y a pas d'apostrophe ni d'E muet internes. Ces deux règles étaient déjà d'application dans le « Dictionnaire des parlers wallons du Pays de Bastogne » de Michel Francard (1994).

Eternâcionâ / Beldjike

Refudjeye d' Oucrinne nén oucrinnresse

Come dji vos aveu raconté e l' Rantoele 102, dj' a dvou skifter evoye d' Oucrinne al difén do moes d' fevrî.

Dispu don, grâce a des binamés aidants ki cnoxhèt les voyes et les ptits pazeas des administrâcions del Walonreye, dj' a polou dmorer... disk' al fén di l' anêye di scole 22-23, todi.

Mes copleus et copleuses

Dji vos djâze di tos studiants marokins k' estént avou mi e l' Oucrinne, et ki n' avént nén stî rapatriyîs viè l' Marok. Nén onk des cis k' avént vnou dins leu famille e l' Beldjike n' a polou dmorer. Pupont d' abondroet passé on moes après l' intrêye e l' Urope, al frontire hongrresse !

Mi camaeråde di voyaedje, 4inme medcene, tot veyant l' airance voci, ala rdjonde si famille e l' Itåleye. Mi cuzén (4inme dintistreye) dimora po on prumî e l' Almagne. Dins les deus payis, il estént ascoyîs avou ene cwâte di dmorance. Mins po porshuve leu scolaedje, kendal !

Onk di nozôtes ala ezès Bas Payis. On lyi dna eto ene cwâte di dmorance eyet l' droet d' bouter dins l' bastimint – si famille est dins ç' dominne la. Al fén des féns, tos les ôtes l' alît rtrover. Tchaeke di zels trova âjhey mint di l' ovraedje, et l' droet di dmorer la èn an. A pârti di moes d' setimbe, il ont dvou shuve des cours di neyerlandès, come di djusse.

Les ôtes

Dj' a ene camaeråde marieye a èn Oucrinnî. I dmorént a Kiyif

[Kiev]. Mins les etrindjîs n' ont pus l' droet di viker a Kiyif. Adon, il ont-st ebagué a Lvif, li grande veye li pus à Coûtchant. Si ome – d' ene famille ki l' tént bèn [aisée] – a rtruvé d' l' ovraedje come infôrmatikî. I tirèt leu plan po viker. Mins ele dit k' i gn a brâmint des djins âtoû d' zels k' ont fwain.

Les cis k' ont ralé à Marok ont dmanou des moes sins sawè cwè. Adon, e moes d' setimbe, on a-st accepté di les rashire [inscrire] dins des univiersités privêyes. Oyi, mins ki sont troes côps pus tchires ki li scolaedje e l' Oucrinne. End a pus d' onk et d' ene k' a pierdou ses tâtes [état mental dégradé].

Porshuve ses studes

Tins do moes d' mâss a may, on-z a polou shuve des cours so les fis [en ligne]. Et nos evoyî des dvwers, k' on lzî dveut revoyî. E moes d' djun, i nos vlént fé passer des egzamins del minme façon, mins ci n' a nén stî possible. I nos ont rinscrit e l' anêye d' après, s' on payive li minerval. Kéne afwaire a Lidje ! Mi banque – dji n' vos di nén s' no – n' a mây sepou fé ariver les cwârs, tantea ki dj' a dvou rpayî on deujhinme côp, pa on paipal, k' evoye direk les cwârs sins passer pàs banques.

Mins les cours internete prometous al rintrêye n' ont mây arivé. À cmince do moes d' nôvimbe, li directeur nos a djâzé pa videyo. Avou les

bombårdumints rûsses so les cintrâles electriques, i n' avént pus l' corant k' à conte-gote. Adon, nén moyén di porshuve les scolaedjes... disca tant k' ça vâye mî.

Eyet mi

À cminçmint, dj' a stî a des cours di francès à PME. Çoula m' dinève li droet di dmorer disk' à 31 d' octôbe di ciste anêye. Après, faleut ene sicole di livea univiersitaire. Mins po çoula, faleut li mwaisse copeye di m' diplôme d' umanités (dji câze come vozôtes, dintins). K' es-teut a l' uni-viersité a Kiyiv, la k' gn a pus nolu ki dmeure.

Awourezmint, mes aidants walons m' ont trové ene sicole a Nameur la k' l' egzamin d' intrêye vât on passaedje à djuri cintrâ. M' a falou ratakter avou des mates... et do francès... di hôt livea, ci côp cial.

Tchance eto, dj' a polou trover des stadjes dins m' mestî a vni (ârtisse des biesses) on djoû l' samwinne. Eyet, semdi et dimegne, dj' a polou esse egadjeye come djobisse e-n on restaurant nén lon di m' famille d' ascoye. Po n' pus esse âs coirdeles di mes parints, dabôrd ki po mes vraiyès scoles, dji fwai do sor-plaèce.

Zahra Aimad, esplikêyes
ramexhnêyes pa Lucyin Mahin,
li 21 di nôvimbe 2022.

Refudjîs Fedazil

Dji dene sicole di francès po les refudjîs del comene di Libin. Dj' a don èn Afghan, ene Oucrinnyinne et ene Soudanesse. Cisse-ciale, noere come gayete, et avou cwate efants. Ele vént dandjreus do Nonne-Soudan. Si ome sereut e l' Edjipe. Leye est foirt dôrlinne. Ele ni vént nén sovint à cours.

Les deus ôtes vinèt d' Oucrinne, et ont passé pa

Fedazil. L' Afghan et ses 7 efants s' aveut dedja rassâvé d' Afganistan viè l' Oucrinne. L' Oucrinnyinne aveut stî rascoyeye pa ene famille. Mins, a on metou moumint, on lzî dmande di sayî d' viker tot seus. Ele boute a dmey tins, et co vni à cours. Elle a parvinou a « nukî les deus dbouts » les prumîs moes, mins asteure, avou l' tchâfaedje, ele divrè aler à CPAS, dit-st ele. Mins ci n' est seur nén po profiter do sistinne sins rén fé.

E.G., al copinreye di Libin, li 25 di nôvimbe.

Mancîs lingaedjes / Ecolodjeye / Politike

Disfinde li monde des vraiyes djins

« Vaici, pont d' politike et pont d' rilidjon ! » Cisse fråze la, on l' etind Bén sovint dins les soces di waloneus. Ci n' est nén ene si mwaijhe idêye : insi, nou risse di s' margayî. Mins çoula disface eto tot çk' i gn a d' politike dins l' câzer-voltî walon.

Paski les lingaedjes – ey aprume les spotchîs lingaedjes – c' est ossu ene sacwè d' politike !

Corsike et burton

Po l' sawè, i gn a k' a sondjî a çki s' passe e l' Còsse [Corse] ou e l' Burtaegne. Oubén, i gn a k' a vey les disburleures dins les gazetes et les rantoeles di soçnaedje [réseaux sociaux] docô k' ene binde di comeres volnut scrire li francès ene miete a leu môde. Li lingaedje, c' est sovint ene usteye po les spotchants. Ene manire di fé roter droet tot ls ôtes, di fé vali leu-z avuzion do monde – li seule vraiye, sapinse zels !

Ké monde po les waloneus ?

Adon, puski l' manire k' on-z a d' câzer, ele va eshonne avou ene avuzion do monde, i s' fât dmander : « ki sereut l' avuzion lodjike do monde po ene sakî ki câzreut voltî l' walon ? »

Dandjreus ki s' monde, ci sreut on monde ecolodjisse. Paski azâr ki l' ci ki voet voltî del varyisté emey les ptits lingaedjes, i voet eto voltî l' biyovaryisté [bio-diversité].

Ci sereut kécfeye eto on monde antimilitarisse. Paski les cis ki volnut k' on les laiye câzer come i lzî plait, i n' savnut nén edurer les rîles et les cmandmints, nerén.

Ci sreut motoit on monde ki pudreut foirt asteme às ptits, et termetant voereut evi les grandiveus...

Et vos nd ârez et vos nd âroz.

Ecolodjeye...

Li filozofe André Gorz a sovint scrît ki, esse ecolodjisse, c' est disfinde li « viké monde ». Dj' ô Bén, li monde

ki les vraiyes djins vicnut ddins.

I voleut dire insi k' i n' fât nén seulmint schaper des âbes et des moxhons, mins k' i fât schaper eto les viyès manires di viker avou les âbes et les moxhons. K' i fât tenawete ritrover l' vicaedje di nos vîs tayons, des cis ki n' alént nén tofer ossu rade ki nozôtes, ki sondjént ene miete moens às cwârs, ki n' avént pont d' televuzion...

... et politike

Nozôtes ki câze walon, nos savans tot çk' i gn a d' bon dins l' vicaedje do vî tins. Copurade, si ns estans oniesses, nos savans Bén ki, metowe ene après l' ôte, ces bounès afwaires la amontnut ene avuzion do monde plinne di saedjesse. Ene avuzion do monde k' est brâmint pus k' el some di totes ses pârteyes...

Mi, dj' el oize dire : c'est on vrai y pordjet politike, ewou çki nosse lingaedje si rtrouve tot â mitan !

Nos afronteus

Ene manire di Bén comprinde ki tot çoula va eshonne, c' est d' sondjî às djins k' serént ls afronteus [adversaires] di ç' pordjet la. Adon nos afronteus. C' est des cis ki pinsnut k' les ptits lingaedjes, ça n' sieve a rén, eyet k' i nos fâreut tertos câzer inglès po mia fé les fikes sol Kimon Mar-

tchî. C' est les minmes ki volnut tofer fé des bastimints et des bastimints. C' est les cis k' ont do târmak e l' plaeece do cour, les cis ki sont disconte les syndicats eyet volnut k' on boute todi pus...

I n' fât nén esse loigne : ci monde la k' on voet voltî, i gn a des djins k' el vôrênt touwer ! Bouter po rlever les spotchîs lingaedjes come on l' fwait, c' est ddja ene manire di lûter conte ces djins la.

Anjela Duval l' a Bén dit

Mi, i m' shonne ki, çou k' i manke a nos belès-letes e walon po mia comprinde tot ça, c' est ene grande dame come Anjela Duval. Avoz ddja etindou câzer di ç' powetresse la ? C' esteut ene payizante burtone k' a scrît sacwantès ramexhnêyes d' arimés dins ls anêyes 70 eyet 80. Dins ces lives la et dins ses etervious, ele câzéve brâmint do payizaedje. Paregzimpe, ele câzéve des tchamps d' âjourdu ki n' rishonnut pus les tchamps do vî tins retourés pa des hourleas. Paski ci n' est pus des djins ki boutnut al cinse, mins des machenes. Ele câzéve eto sovint des biesses, k' ele veyeut voltî... Ey ele fijheut tot ça e lingaedje di s' payis, li burton.

Por mi, trover ene bele djin come Anjela Duval po nos recoraedjî, ci sreut l' deujhinme afwaire a fé po cminci a disfinde li viké monde. Li prumire, ci sreut ddja d' oizeur ercominci a câzer d' politike etur nozôtes waloneus, po nos rinde conte di tot çk' on voet voltî, et adon di tot çk' i nos rashonne.

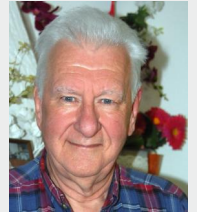
Pol Manipré, dissu Beletristica, li 20 di may 2022.

Les tchafiaedjes do Ptit Louwis (64)

Les coreus bedjes

L' ôte djoû, dji vos aveu dvizé do toû d' France eyet des bons moumints passés grâce a Wout Van Aert k' esteut dins brâmint des beas côps...

A djourdu, c' est à toû da Remco Evenepoel k' a dominé en ôte grand toû, el ci di l' Espagne.

I gn a lontins k' on coreu bedje n'aveut pus reyussi ene télé victwere.

Portant, nosse Remco aveut bén manké d' î dmorer. À Toû d' Lombardeye, il a passé âdzeu d' on pont et si rtrover dins on trô. Rizultat des coûsses : sketaedje do bas-sén eyet on laid côp e s' peumon. Tantea k' i gn aveut brâmint des especialisses kel creyént fini po l' espôrt di hôt livea. C' esteut câzumint on mirâke di l' ertrouver dins-ene ekipe di coreus d' mestî [professionnels].

Et portant...

Cwarante anêyes après Johan De Muynck à toû d' Itåleye 78, Remco Evenepoel a triyonfé dins l' « Vuelta » sins brâmint triyaner divant Enric Mas (Movistar) et Juan Ayuso (UAE-Team Emirates). C' est ces deus la k' ont monté avou lu sol podiom.

C' esteut l' prumî côp, mins on l' mâdjene dedja montant so des ôtes, di podioms.

Nozôtes, les Bedjes, nos l' veyént dedja wangnant dispu on bon moumint divant l' arivêye, télmint l' coreu controléve bén l' coûsse. Ès prumî shuveu, c' esteut Primoz Roglic, onk k' a ddja wangnî el Vuelta pa troes côps. Mins l' ome a dvou leyî ouve a l' 17inme etape, cwand il a yeu laidmint tcheut al tere. Adon, po nosse Remco, ça divneut simpe come bondjoû. A moens, todî, d' èn accidint, k' est si rade arivé po les rôleus a velo. Ca i n' fât nén rovî ki no tchampion aveut eto pierdou ès leutnant Julian Alaphilippe,

ki s' aveut dispalé après awé eto tcheut sol 11inme etape.

Por mi, el pus bele des etapes, ça a stî el 18inme, âdzeu do Piornal. À passaedje, Ramco a-st eto rascodou el blanc mayot do meyeu djonne.

Si avni ?

Vloz co ene prouve ki l' ome endè wangnè co, des grands toûs ? Ebén, si vos fjhôz l' totâ des tins des deus cronos d' Utrek et d' Alicante, vos arivez a on totâ di 2 minutes et 20 sigondes. A Madrid, il a-st arivé avou 2 minutes et 5 sigondes d' avance. Çoula vout dire k' el coreu del Quick-Step esteut câzumint a bâre [a fait jeu égal] avou ses afronteus [adversaires] dins l' hôte montagne.

I fât dire eto k' el « pedale-apârt [coureur-prodige] di Schepdaal » n' a co k' vint-deus ans.

Dire ki nosse coreu a l' air d' on grand sportif, c' est pus k' ene verité. Cénk ans après awé yeu leyî la ès mayot d' fotbalisse, il a apougî l' guidon d' on velo avou les rzultats k' on a dit. A Madrid, a l' arivêye del die-rinne etape, il a divnou el pus djonne coreu k' a monté dissu l' prumî apas do podiom d' on grand toû dispu 1904.

N' euxhans nén peu d' el dire, Remco Evenepoel, do prumî à dierin djoû, a mwaistri l' toû d' Espagne. Ene miete metou a traeyin [en difficulté] on wekene à long, so les bosses del Siera del Pandera et del Siera Nevada, il a rade rimetou les ponts dsu les « î ». A poenne el hôte montagne arivêye avou l' Pico Djano a l' 6inme

etape, l' ome a leyî padrî les favoris do toû et-z apougî l' fameus rodje mayot d' prumî. Adonpwis, nel pus lâchî disca l' fén.

Come di djuste, les kesses et les messes ki vont shûre sont teribes : est çki Remco Evenepoel doet ndaler à toû d' France ? Eyet copurade : el pout i wangnî ?

Si l' ome î pinse serieuzmint, ès directeur esportif respond ki c' est ene miete trop timpe.

Après l' Espagne

So s'-n enondêye, il a rade yeu ene medaye di bronze às tchampionats mondiâs di conte-li-monte. Eyet aprume, il a dvinou tchampion do monde a Wollongong e-n Ostraleye. La, il a cwité l' ploton a 26 kilometres di l' arivêye, et hay evoye ! Les ôtes en l' ont rveyou k' après l' arivêye. A riever eto ki Van Aert a fini 4inme.

Insidon, nosse Ramco ofri-xheut on 27inme tite di tchampion do monde mon les professionnels a no pti payis. Dijn ans tot djuste après on lomé Philippe Gilbert.

Nosse Flipe ki, lu, meteut fén, ciste anêye ci, a ene cârire bén rimpleye. On pôreut lomer çoula on passaedje di povwer.

Jean Goffart, li 5 di nôvimbe 2022.

Voyaedjâjhe / Aclevaedjes

Lûte di vatches e l' Swisse

Nos estans di l' ivier. Les vatches d' Erinse, dins l' canton swisse do Valè, rissont e stâve. Mins lzès fât bén sognî, po waitî d' awè l' rinne dins les lûtes do bontins.

Dins vosse Rantoele passêye (l° 103), al pådje 9, dji scrijha a pô près çouci :

« *Cwand on s' aprepeye des hôtes waidés, on-z ôt li xhiltædje des clotches pindowes å cô des vatches. Adon on son pus grâve, k' on etind did bén lon. C' est l' ci del rinne ki vint sovint å dvant des roteus po lzî dire k' i sont les bénvnous.* »

Li mwaisse sicrijheu a creyou ki cisse « rinne » la ki fjheut etinde on son sourd, c' esteut ene gurnouye. Oyi mins nonna ! C' est l' royinne des vatches, k' a wangnî les lûtes do prétins, et ki poite ene clotche avou on sounaedje bén a pâr.

Li vatche d' Erinse

Låvå, i djhèt « Érin » et scrire « Herens », mins e-n almand, c' est « Eringer » u « Heringer », Erindje, dabôrd. Mins mi, dji di « Erinse ».

Li vatche d' Erinse, dabôrd, c' est ene ræce di montinne, ås coûtès pates. Elle a tot çk' i fât po roter des eures å long. Ele pout griper disca 3000 metes.

I shonne ki ses tayons åyexhe dedja stî dins l' Valè eviè 3000 divant Djezus-Cri.

Elle est ricnoxhowe come ene ræce a pâr dispû 1859.

Les djins del Vå d' Erindje sont firs di leus vatches. C' est come des ôtes di leus tchéns, di leus tchets ou d' leu tchvå.

Kimeres et coperes, djonnès

djins, il ont tertos ene, deus, troes, cwate vatches da leur. C' est leu five.

Dispoy leu djonne ådje, les vatches si dispetronèt tofer po-z awè l' prumire plaeece dins l' hiede. Ci n' est nin râle di vey des âmayes si bate dins les paxhis.

Mâgré k' ele shonnèt todi a margaye, ele sont d' on caractère foirt doûs. Et schoûter åjheymint. Paski cisse ræce la, tote nierveuse et spitante k' ele soeye, elle inme bén s' ritrover emey les djins.

Cwand l' ivier est haute, les vatches sont miloutêyes et bén arindjeyes, po prinde pâr al bate di prétins ki va lomer li « rinne del montagne ».

Li montêye

Å moes d' djun, å moumint del montêye dins les Ales [Alpes], l' « enalpaedje » sapinse zels, les vatches d' Erinse si batèt inte di zeles d' ene manire naturèle. C' est leu-z instinct insi. Cisse lûte la va decider del « tchifinne » do tropea et defini l' plaeece di tchæke vatche do tins d' l' esté.

C' est çk' on lome les « lûtaedjes di rinne ». C' est ene viye uzance dins l' Valè.

Li moes d' djun, c' est l' moumint po les tropeas – di 100 a 150 biesses – di ritrover les pasteures di hôteur, après on prumî waidiaedje di deus a troes moes dins lès prés des valêyes.

I lzî fât griper tot lahôt po n' ridischinde k' e moes d' se-timbe.

C' est ossu on raploû po tote li famille. Les troes djermêyes (efants, parints et grand-parints) si rescontrèt e l' alpaedje po-z admirer l' beaté

et les rmouwreyes di leus vatches.

Divant l' montêye

Les lûtes di bontins si passèt al difén del termene di waidiaedje dins les valêyes. C' est come on grands concours, a môde di dicâce. Totes les djins des viyaedjes vinèt rwaitî ces lûtaedjes la.

Les vatches ni s' fjhèt nén mâ. Ele toursixhèt [combattent] seulmint e s' boutant ene conte di l' ôte avou l' tiesse et les coines. Sins foirt si souker divant di s' ridjonde (come deus berås, metans).

Ene biesse est pierdante cwand ele rescoule ou bén k' ele ni vout pus lûter.

Deus ki volnut esse rines ki s' soukèt inte zeles.

Mins, cwand eles si cobatèt vaila dins les hôteurs, dins l' decôr naturel po lomer li « royinne di l' alpaedje », c' est télmint mouwant !

I gn a des pâjhûles et des lûteuses. Les coines si tukèt... On-z etind l' son des clotches åd triviè del montagne.

Li rinne di beaté, di bele aleure, divént l' firté di s' prôpietaire.

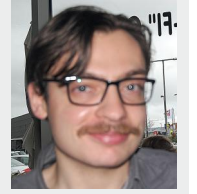
On djoû d' « enalpaedje », c' est on djoû k' les amoureux des vatches d' Erinse ratindèt come les efants rawårdèt l' Sint-Nicolai.

Joselyne Mostenne, sicrît po li scole di Bive do 13 di setimbe 2022; mwaisse tecse so Wikisourd, sol tite « Li vatche d'Hérens, Valais, Suisse »

Muzike / filozofeye

Les « Muse » : tchantaedje filozofike

Cwatre ans à long, dj' a ratindou el novea albom da « Muse ». Po les cis ki nel sârént nén, c' est ene binde di rok del Grande Burtaegne.

Dji l' a oyou voltî, con-trâvmint à ci di dvant, k' aveut vudî e 2018. Cist albom ci mi shonne mî asgur-di [*mieux équilibré*].

Mâhonteus djones !

Tolminme, gn a ene tchanson ki m' a fwait tiker. C' est l' prumî côp k' Muse mete des mâhonteustés [*impolitesses, insanités*] dins ses tecses.

El no di ç' tchanson la, c' est : « *We Are Fucking Fucked* ». Si on l' ratoûne e walon, ça dene : « *Miyård ! nos estans (mâ) cougnîs.* »

Vos dalez vir ki ces djins la ont purade râjhon. Si leu motlî [*vocabulaire*] n' est nén foirt agali [*élégant*], i va bén avou l' deure vicance k' est la ki nos mastoke pol djoû d' ouy.

Avou ça k' Muse a todi yeu des messaedjes politikés. Sovint, c' est conte el sistinme d' asteure, mins ça, i n' ont nén ratindou cisse dijhinnêye [*décade*] ci. C' est dinsi dispu l' fén des anêyes 1990.

Les tinmes del plake

Ouy, on-z est e 2022. Mins nerén, nosse binde di tchanteus del Grande Burtaegne ricâze voltî del parminêye 2020-2021. Pôreut vali ki ça n' ricmince nén, deus ans après les prumîs cas. Dijhans todi kécfeye !

Dvant d' passer a ene ôte

sacwè, fât vir si l' sistinme di santé rote comifât. Les recloymints decidés, aprume li prumire anêye, brâmint des djins elzès spotît « sistinme d' egayolaedje sins cou ni tiesse ».

On-z a co dandjî di s' tini às coxhes. Foiravant k' el societê a co tchait e l' coufâde [*dans le pétrin*]. Po des râjhons diferrines, ci côp ci. Dj' ô bén : el guere e l' Oucrinne.

Les troes d' « Muse » è dviznut ossu. Il ont sogne ki ça soeye, dazâr, li troejhinme guere daegnrece. On-z ôt sovint ci messaedje la, a tchaeke côp k' i gn a des novelès margayes diplomatikes. Cwand dj' esteu co on gamén, les djins croyént voltî k' el guere civile e l' Libeye aléve mâ tourner. E l' Beldjike, ci disdut politike la ni ns a mâ espaitchî d' viker e pâye. E l' Libeye, les dmorants sont co asteure a beyî après ene meyeuse vicâreye.

Sifwaitmint, on s' aveut apresté a ene guere daegnrece avou les terorisses des anêyes 2010. Asteure, on n' câze pus waire di ces rîlêye-moudreus la [*tueurs en série*].

E l' plaeece, on s' fwait economicmint mamborner po disfinde el sinte democraceye conte les mwais Rûsses.

Li tchanson nos rmimbere ossu les rascråwes del nateure : metans les feus d' bwès eyet les hosmints d' tere. Ki, ces-la (les hosmints d' tere), po on côp, c' est nén ene biestreye des djins. C' est çk' on lome : el tectonike des plakes.

Mins les mâlfeus ezès bwès, c' est ene ôte afwaire. Tchaeke anêye, gn a on novea adjeyant fornea. Ça n' si passe mâ a Lidje, a Tchâlerwè, a Mont, mins lon erî. Pol moumint todi ! Mins, a l' avni, l' Ârdene, avou tos les sapéns ki cminçnut a souwer evoye, câze del setchresse et des scolites...

I m' shonne ki mes omes – dji vos rcâze des « Muse » – ricrindnut eto l' moirt. Portant, cwand on rwaite, ci n' est nén l' pus pire sacwè. Po-z esse oniesse, i vât mî eraler ki d' viker dins les mizeres ki s' aprestêyent. C' est ene miete po ça ki brâmint des djonneas, come mi, ni volnut nén awè des efants. Avou les cayets come i vont, on pôreut rcrinde k' i gn âye toplin des djins ki s' volénxhe mete a fén [*se suicider*]. Mins kécfeye ki ça va ataker ?

Al fén des féns, on l' pout dire âjheyment : « on-z est dins l' penin ! ».

Samuel Dumont (« *El Gueuye Noere* »), *dissu Beletristica*, li 19 d' octôbe 2022.

Li rôbe da Aili Hinri

C' est l' tite e walon d' on fime inglès ki s' lome « *Mrs. Harris Goes to Paris* » et ki vént d' rexhe. C' est don l' prumî côp ki dj' a tchoezi on fime avou seulmint des djins-djins (dj' ô bén nén des mikès ni des dinozôres croyîs éndjolicmint).

Nos estans e 1957, a Londe. Aili Hinri est meskene amon ene estarlete di cinema ey amon ene contesse. Cisse-ciale vént d' atchter ene rôbe Dior. Kibén ? 500 £ (lives esterlignes). Avirans çoula a 5000 uros d' asteure. Adon,

noste Aili n' âre pus k' ene idêye e s' tiesse : sipârgnî po s' atchter ene sifwaite rôbe a Dior. Va-t ele poleur rashonner cisse some la ? Tot wadjant ses prumirès 100 £ so on tchén lomé « *Haute Couture* », sabaye ?

Et pu, metans k' elle âye ses 500 lives, fât co k' ele vâye a Paris, ca li « hôte costeuze », ça s' fwait esprès pol meteuse [*porteuse de la robe*], so ses mzeures. C' est nén come l' atchté-tot-fwait d' asteure ! Bén oyi k' elle î va, a Paris, poy ki c' est l' tite do fime e-n inglès !

Souzane Mahin, li 9 di nôvimbe 2022

Li Rantoele às belès-letes

Limero 59 (rawete al Rantoele l° 104 del moite sâjhon 2022-2023)

Ene ouve ni vât ki po ostant k' ele soeye li djusse et vrayi temoen di s' tins. L' oteur walon doet esse modiene, et l' pus hardeye idêye nel doet nén rbouter. À contrâve, el doet rcweri (Lambert Lemaire, adrovaedje do 49e anouwaire del soce « Les oteurs walons », 1964-1965, p. 24).

L' efant do coron

Nos esténs cåzumint e mey decimbe, deus samwinnes a poenne divant l' Noyé. Dins bråmint des måjhons, les djins estént-st a dalaedje. I stichént dins l' sapén totes sôres di boles di couleurs, tertotes às pus beles. Les pus ritches wårnixhént [*garnissaient*] eto les dvanteures di leu måjhon, ouxhs et finesses. Kénès louninacions !

Roci et la, onk ou l' ôte comitî d' coron fijheut s' possibe po pinde des gurlandes ki rlujhént dins l' niût ådzeu des tiesses des pormoenneus. I faleut rabeli les coron. Pask' el krijhe fijheut må et k' les djins avént tertos dandjî di s' candjî les idêyes.

Sacwantès ptitès animacions so les voyes dinént a-z etinde k' el fiesse arivéve. Ele tchôként les djins a rexhe di leu måjhon, ey a s' pormoenner dins les coron. A les rdiscovri ôtrumint. Ca sovint, la k' on î dmoreve, on n' conoxheut nén ddja l' cotoû.

- Metoz vo-n eschåle dissu l' dvanteure do boledjî ! Mi, dji trevâtche po-z agritchî l' gurlande so li dvanteure di l' ôte des costés.

- Dacoird, dji fini roci avou l' coide, et vo m' ci !

Èç djoû la, i fjheut foirt froed. I djaléve a pire finde. El grand termomete di l' apoticåre markéve moens cénk digrés.

Pacô, cwand gn aveut moyén dissu on cwén di tchmin, les djins do comitî arindjît à mî ene petite creche. Ene pus grande, s' i gn aveut del plaeece, come al croejhlåde des voyes di Målimpré eyet d' Djocarisse. Låvå, gn aveut on tot ptit park ki coreut a roye [*en friche*] dispu bele ådje. Li comitî pinsa i emantchî ene måjhinete di plantches et drovi l' hôte baye grand å lådje.

- Sobayî si vos n' avoz rén rovyî ?

- A ! oyi, come l' anêye di dvant : el pitit Djåke k' aveut rovyî les visses !

- Nonna ! Èç côp ci, totafwait est fén presse. Eyet minme on ptit rmontant po nos fé ravicoter après l' boutaedje !

- Bén vla ene boune idêye !

Mågré l' fayé tins, les djins do comitî boutént dins l' boune oumeur.

Bén seur, come todi, i faleut fé ene sacwè di fêyrike avou waire di moyéns. Ureuzmint k' avou ene miete d' idêyes, on pout pacô ariver a åk [*qqch*] di bea. Nén on tchîf d' ouve, bén seur, mins...

Kession madjinacion, el pere Flupe - come ses cnoxhances el lomént - c' esteut on prumî. Sacwantès mwaijhès djaives vos dirént bén k' i n' estéut waire soçnåve. En les croyoz nén ! C' est l' veur ki l' ome aveut on caractere d' oûsse. Nén sbarant po onk k' aveut bouté tote ès veye come boskiyon, et fé des djournêyes di dijh eures, cobén ! On comprend åjheymint k' il aveut meyeu el pâjhirté do bos, k' avou les tchafiaedjes des canletes.

Eyet çoula, les djins do comitî do coron l' avént bén comprins dispu leu prumî raploû. Ca il avént bén veyou k' i meteut do cour a l' ovraedje. Et n' nén meskeure ses foices [*ne pas ménager ses efforts*].

Pol cougnet [*cerise sur le gâteau*], il aveut ene pitite camionete. C' esteut bén ahessant cwand c' est k' i faleut daler atchter des afwaires å botike.

Les soçons moussît e park. Ene ermarke abrotcha radmint :

- K' el coine est peneuse !

El response shuva ttossu rade :

- I n' vos fât nén trecassî ! Dj' a ddja veyou pus lon !

- Pouri Flupe ! Todi ene pîce po mete e trô ! Dji wadje k' il î sondje del nute, a

ses decorâcions d' Noyé !

Radmint, nos troes bénvlants [bénévoles] avént distcherdjî sacwants ostis rindjîs dins l' camionete, et mete leu-z ahesses al tere. Gn aveut seulmint cénk paneas d' contruplaké d' aclapés disconte el divanteure del måjhon vijhene. I faleut po on prumî raffleur l' terén eyu çki l' creche sereut montêye. Après sacwants stocasses côps d' rustea, el daegn esteut fén presse po nos brâvès djîns poleur rashonner les plakes ene esconte di l' ôte.

Dofe cwita ses camaerâdes.

- Dji m' eva cweri l' estrin !

Li strin k' on dit, po mete tos les persounaedjes dissu, gn aveut-st on cinsî do viyaedje k' aveut stî d' dinêye. On l' aveut yeu po rén, et Flupe l' aveut radmint amoenné avou s' camionete.

- Nos n' estans nén oblidjîs d' tot mete ! El restant pout siervi ôte pâr !

- Bawaite ! Nos n' end alans tolminme nén monter des ôtes, di creches ! Alez hay ! Estitchans ttafwait divins cisseciale !

- K' i vâye !

- Por mi, c' est kifkif bouricot !

- Les biesses end âront assez po mindjî ! tapeut Djâke. Ene ermarke ki fjha djiper les soçons.

Insi bén rimpleye, wârneye di coxhlaedje et d' mosseas - sins rovyî les ptitès lampes di couleur -, l' estâve aveut fire aleure. Avou l' estrin a hope et les persounaedjes ripondous a noû, tote l' airance del fiesse di Noyé sourdeut foû do cahoutea.

Nos troes soçons ni s' rindént nén conte k' il estént shûts des iys.

Nén lon did la, on ptit tchot, nén pus hôt k' ene mitche [*haut comme trois pommes*], n' aveut rên pierdou do trén d' leu boutaedje. Es couleur di pea mostréve k' i n' aveut nén skepyî a Djumet-Hègne, ni avâr la.

Atenawete, i fjheut ene ascoxheye padvant, come po s' mete di pus près, po mî vir, mî comprinde. A môde di temoen invisibe, trop schitâd po s' oizeur mostrer !

Gn aveut eto ene binde di râpéns do

coulot ki louként, arivés pa èn ôte costé. Avnous djondant l' gaviot k' on a dit, el pus grand, pus ki probâbe el chef, raetchive insi :

- Vos l' maxhuré, vos n' estoz surmint nén did par ci ! On n' voet nén voltî les pareys a vos, roci ! Alez è trinner vos solés pus lon !

El ton steut setch, mastinant. On moxhon po l' tchet, nosse gamén, s' i dmoréve la. « I m' volnut rtaener l' cur ! » sondja-t i, e veyant l' air decidêye des ôtes. Et skifter evoye e corant, s' ertournant tenawete po vir s' i n' esteut nén shût. Ureuzmint por lu, les losses ki l' avént insi manci ni corît nén après lu.

'L est vrai k' el gamin n' esteut nén d' amon nozôtes. Mins tolminme, inte efants... esteut ç' mondju possible !?

- Pocwè sont i si mâlavizés [*agressifs*] avou mi ? Dji n' elzî a rén fwait ! Dji n' lezî a rén dit ! K' i m' laiynuxhe e pâye !

L' efant berota l' restant del djournêye eyet l' niût ariva avou ses abranles, ses risketes, ses azârs. I fjheut todi totsu froed.

No cârpea èn saveut eyu daler. Ey i n' esteut nén abiyî po-z edurer des timperateures insi, k' i n' âreut mây polou mådjiner ene samwinne divant.

- Dji ndè pou rén mi, si...

Ey i s' peta a braire.

Çoula n' esteut nén âjhey a s'-n âdje, di s' ertrover mierseu. I s' aveut schapé. C' esteut l' guere dins l' province wou çki ses parints dmorént. Il aveut stî metou a pâr d' ès famille. Eyu çk' il estént ses parints, ses frés, ses sours ? Viként i co, seulmint ? Des vârens d' passeus d' grande basse avént profité d' lu. Ces albrans la avént pris l' tote miete di liârs k' il aveut, tot lyi prometant ki tot direut bén por lu. I s' aléve ritrover divins ene sôre di paradis cwand il arivreut a l' ôte costé.

Come di djusse, tot esteut ôtrumint k' e s' pitite cahoute di l'avâ. Pont d' ricfoirtaedje, nole djinteyesse, pont d' binâjhté. Disk' asteure, e l' plaeece del bonté ratindowe, i n' aveut yeu k' des rascrâwes. Po les roufions del coine, i n' esteut nén d' amon nozôtes.

Ça fwait : i n' pleut nén fé pârteye di leu binde.

Tos les djoûs d' après, el mâlureus endalève di viyaedje a viyaedje, des eures lon. Po cachî di sorviker, i ranxhnève dins les batchs às cindes al cache d' on restant d' amindjî. Pacô minme, on tcheyeut dsu s' dos et les djins del mâjhon el portchessént. Mins ké fayé monde, rimpli d' haeyime et d' bôreatreye !

- Pocwè s' kidujhnut i [se conduisent-ils] insi avou mi ? Dji cache djustice di sorviker ! Pocwè todi mete el dossêye dissur mi ? Pocwè don l' mâleur s' aloye-t i insi a on ptit gamén ?

Dins ses djonnès anêyes, e s' patreye, il aveut ddja cnoxhou des traeyins. Rola, c' esteut ene dictateure militaire. Cwand el mizere eyet l' poenne sont si foites, i fât cachî di s' afuter. C' est ene cwâlitè k' il aveut. Roci, ele lyi vneut a pont, dins on pays k' on lyi aveut dit ki tchaeconk aveut s'-n abondroet.

Portant asteure, i bateut l' campagne avou l' pepete à vinte. Sins papî, el gamin n' aveut waire di tchance di schaper s' i vneut a rescontrer l' police. Co pire, i n' conoxheut nolu ki lyi âreut yeu dné on côp d' mwin. Nouk ni pleut responde por lu ! Et il aveut télmint froed ! Il esteut télmint pierdou. Il aveut télmint fwîn.

E s' rapinsant l' pitite cahoute avou l' creche do coron, i s' aveut dit :

- Dji m' va raler dins l' pitite mâjhire l'avâ. Dji pôreu awè ene miete di tcholeur dins l' estrin !

Il aveut roté lontins, pus di deus eures po l' moens. Ses solés estént uzés, xhalés, disclapés, trawés. I n' aveut bén seur pont d' tchâsete. A tchaeke pas, ses pîs, kifroyant l' macadam, el fihént sofri. Mins tchôkî d' ene foice nouzome, misterieuse minme, i vleut ariver rola.

À fond d' l' estrêye [avenue], i veyeut asteure li park avou l' pitite cahoute arindjeye. E waitant bén totâtoû d' lu, l' efant passa l' baye al tchiroupe et rintrer e l' estâve des bedots. Tolminme ! des setchès foyes et do strin. Et kéne espexheur !

I dmora rola troes niûts à long. I

n' bodjive nén dins s' trô, triyanant d' esse veyou pa les djonnes del drole di triclêye.

El Noyé aprepyive. Li djoû di dvant, al brune, i s' aveut stî disroedi les djambes eyet cachî di trover on restant do mindjî tapé às tchéns. Mins bernike !

Tant pire ! I lyi faleut raler dins l' park. Bawaite ! i nd aveut pris l' abitude. Co on côp, i vneut d' poussi l' baye. I triyanève di froed. I s' ertourna po taper èn ouy padrî lu do costé do tchmin. Les mâlavizés di l' ôte djoû èn dalént i nén co vni trinner dins l' cotoû ? Neni, nén ene âme ! Ene tote miete rassuré, il avancixha disca l' cahoute.

- Dji m' va-st efoncî dins l' estrin, come tos les djoûs. À moens, roci, dj' âré tchôd ! Minme si m' bodene, leye,... Minme nén èn oxhea a spepyî !

A l' clairté des gurlandes, i veyea ki s' plaeece da lu, eyu çk' i s' alève estinde totes les niûts, elle esteut-st ocupêye pa on ptit coir. Insidon, gn aveut-st èn ôte efant pierdou ki sorvikéve del minme façon k' lu ! Come ça, dins l' noer, i n' veyeut nén foirt bén...

- Mins kî çki c' est ?, si dmanda-t i tot bas. Et co fé sacwants pas po-z avanci pus près. El pitit coir èn bodjive nén. I lyi faleut portant sawè cwè.

- Alez, co sacwants pas ! Dji spere k' i n' est nén moirt, todi !

Azârdiyî på manke di djoû, i s' aprotcha co ene miete pus près. La, i veyeut mî clair. El pâpâd k' il aveut croyance di vir n' esteut k' on persounaedje di plâsse !

- Mins bén seur ! Ki dji so biesse ! C' est l' pitit Djezus !

Po n' nén leyî la s' famille eyet l' bon mindjî, Cristian, onk des troes camas, aveut dedja metou l' pitit Djezus dins l' agayon d' bos.

- Çou k' est fwait n' est pus a fé !

(a shuve)

Jean Goffart, divins « Des djins d' amon nozôtes », 2020; shûte pol Noyé ki vént. Po-z awè l' live e papî, loukîz p. 14.

Corans tertos eshonne

I.

Vozôtes, brâvès djins, savoz ké
novele ?
On dit k' i gn a èn efant nexhou
a Betleyem
Ki nos apoitrè
Do bouneur et rinde nosse veye
pus bele.

Resploe

Corans tertos eshonne (3 côps)
Vey li ptit Djezus.

II.

Vozôtes les bierdjîs, on vs a dit
l' novele
Et vos avoz-st ahuzé disca
Betleyem
Po vir cist efant
K' on ratindeut dispu des razans.
(â resploe)

III.

Vozôtes, les troes rwès, tot shuvant
li stoele,
Vs avoz fwait les longuès voyes
moennant a Betleyem
Po vey dins les strins
L' efant k' Herôde a ddja so s' gros
dint.
(â resploe)

*Lucyin Mahin, sicrît sol tipetape d' ene
viye tchanson d' Noyé « Adeste
fideles » (acoroz, fideles crustins), li
29 d' octôbe 2022*

Divant l' comene

Piconète (P.) : - Tinoz kî vola kî ! I m' shonne ki
vos estoz timprou po èn ome ki n' a rén a fé e
s' mâjhone.

Tchirou (Tch.) : - Hôw la ! D' aboird : Bondjoû ! Et
dji n' so nén vnou vaici po m' fé arinner pa ene viye
mamjhele mâ acleveye come vos !

P. - Bondjoû Tchirou ! Ni vs enondez ni insi ! Dji
n' sondje nén a mâ, mins dj' a stî sbarêye. Dabitude
vos n' estoz djamây la dvant onze eures.

Tch. - Et vos, comint estoz ddja la ? I n' est nén co
nouv eures. Et avou vosse bedot cobén !

P. - Abén ! C' est k' on n' atake nén a bouter divant
çt eure la, a l' comene.

Tch. - Come di djuste, dji dveu vni rcweri mi novele
cwâte d' idintité. Et dji m' a dit : prumî dsu plaeece,
prumî siervou ! Mins vos, sins m' mostrer trop
curieus, vos estoz ddja la pocwè ? Et avou vosse
bedot ?

P. - Bén dj' elzî a telefoné ayir po fé one propô-
zucion å mateur. Mins i n' aveut nén moyén d' el
trover. Et m' revoyî d' Ponce a Pilâte, tantea, k' on
m' a dit di m' prezinter ådjoûrdu tot timpe.

Tch. - Avou vosse bedot ?

P. - Bén lu, il a-st a vey avou çki dj' a-st e l' idêye.

Tch. - Creyoz k' on vos va leyî moussî al comene
avou vosse biesse ?

P. - Ça, dji n' è sai rén. S' i fât, vos î vôroz Bén
rawaitî, après k' vos âroz rçû vos papîs ?

Tch. - Cwè çki dji n' freu nén por vos beas ouys. Vos
l' savoz Bén, don ! Mins pocwè vos pormoenner
avou vosse bedot po vni al comene.

P. - Dji m' vos l' va dire. Avoz ddja veyou les ovrîs
del comene souwer a gote tote li djournêye, å solea
comme a l' plouve dins l' park ? A rabate les hâyes,
a tonde les yebes, les ramexhner, les epoirter. Sins
conter k' i sont ddja one fameuse chîlêye.

Tch. - I fât todi onk po copler l' ôte, on troejhinme po
dire si-t idêye, et on dierin po rawaitî a tertos, don !

P. - Avoz ddja sondjî a tot çki ça costêye al comene,
zels ki s' plindnut todi k' i n' ont pupont d' cwârs.

Tch. - Pupont d' cwârs ? Dji n' è so nén si seur ki ça,
savoz, mi ! Dji m' a leyî adire k' il alént rmete les
viyes pî-sintes a noû et-z è fé des noveles !

P. - Ça, c' est des vesses k' i lâchnut às eleccions : i
n' ont ddja pupont d' cwârs po rfé les voyes. Et vos
avoz ddja veyou çou k' ça costêye, ene novele
tondeuse ?

Tch. - On n' les dene nén po rén ! (...)

*Jacques Desmet, kimince d' ene sinnete djouwêye å
câbaret walon d' Djiblou, li 10 di setimbe 2022*

Sovnances di m' maladeye

Esteut ç' on broûlaedje totoute ?

Dj' a stî pionsioné a 52 ans. Nén k' dj' esteu pressé do cwiter m' plaèce. Dj' ovrève às tchmins d' fier.

Dj' esteu chef-electro, don, tchîf d' ene pitite brigåde. Onk di nos mwaisses ovraedjes, c' esteut rsognî les awiyaedjes [aiguillages].

Dimandeu (Dm.) - Avou kibén d' omes, dabôrd ?

Ziré Malet (Z.M.) - Po cisse bouye la, dj' esteu, å pus sovint, avou deus tecnicyins, deus adjusteus, troes cwate piyotcheus, et d'instins on dzochef di gâre. Li dzochef di gâre fijheut passer les tréns. Nozôtes, on-z arestéve po lzès leyî passer sins risse d' accidint. Et c' est l' dzochef ki fijheut les telegrames po dire k' on esteut fou ouve, et ki l' trén k' aléve passer ni nos aléve nén vni spotchî.

Ey on bea djoû, cwand on a cpârti les tchmins d' fier e deus, li dzochef di gâre esteut dins ene société et mi dins l' ôte. Ça fwait k' on-z a dit : bèn ça costéve trop tchir di rmete on deujhinme ome d'jusse po-z evoyî des telegrames. C' est l' chef electro ki va fé passer les tréns.

Dji saveu bèn kimint k' on fijheut : on-z aveut stî scolés po ça. Mins ci n' esteut nén m' mestî. Mi mestî, c' esteut l' technike. Et c' est foirt sipepieus come reglaedje, et i fât bèn waitî a çou k' on fwait, et tot ça.

Et cwand on-z a cmincî avou ç' novea sistinme la, dj' a stî mâ. On djoû, dj' a câzu toumé la. On m' a dvou ramoenner disca l' mâjhon. Et pu, dji n' a

pus travayî. Siya : on m' a rmetou dins on buro on moumint, mins minme vola, dji n' saveu fé del boune bezogne.

Dm. - Vs ôz fwait on broûlaedje totoute, on burnôte, dabôrd ?

Z.M. - Oyi, c' est ça.

Dm. - Mins on n' câzéve nén co d' ça, di ç' tins la !

Z.M. - Abén non ! Et pu mi, dji n' mi rindeu nén conte di ça. Pocwè çki dji so si mâ et k' dji n' a rén !

Dj' a stî e l' clinique a Gôdene ût djoûs. Dj' a stî rtourné. Et po fini, gn a on professeur ki m' a dit : « vos n' avoz rén ! » A !!! Cwè çki c' est ! Cwè çki c' est !!!

Dm. - N' avoz nén veyou tot blanc, dvant ?

Z.M. - Câzu. Dj' a câzu toumé flâwe. Cwand on m' a yeu ramoenné al mâjhon, dji m' a coûtchî dins l' divan. Dji pinséve mori, télmint k' dj' esteu mâ. Mins dji n' sepeu nén pocwè. Dji n' a compris ça ki lontins après.

Mins ça a stî teribe, hin. Dj' aléve å medcén. Et l' medcén aveut fwait s' cabinet å prumî plantchî. Ebén dji n' sepeu monter les montêyes, hin ! Dji n' âreu sepou monter les montêyes. C' est l' docteur k' a dschindou. Po vs dire...

Dm. - Ci n' est nén des coyés, les burnôtes ?

Z.M. - A non ! Dji n' av rén do tot. Rén d' fizike, hin ! Mâ nolpârt, rén do tot. Rén k' el tiesse. Ça n' a nén stî tot seu !

Dm. - Vos è tronnez co !

Z.M. - Bèn ây paski, a

52 ans, esse pionsioné. Normâlmint, dji dveu esse pionsioné a 60 ans. Et s' dire : « dji so co e boune santé ; dj' a les conoxhances et tot ça po fé l' ovraedje ki dji fijheut. Et vola ! dji n' pou nén continuer. »

Paski dj' a stî å medcén do tchmin d' fier ki m' a dit : « li moes ki vént, vos âroz condjî ; li moes d' après, vos seroz e l' seccion po ratinde. Pionsioné li moes shuvant. Ça vos va insi ? » « Oyi ! » Cwè çki dj' âreu dit d' ôte ?!

Evoye ! Dj' a stî tchiké insi. Come on stron so ene palette ! I veyént bèn k' dj' n' âreu sepou fé ôtrumint ki d' accepter.

Paski : on m' a metou on moumint e buro. Mins dj' av on caractere di pourcea, ossu, hin. On m' telefonéve. Ça n' mi plaijheut nén. Dji djheut : « non ! ». Et rclap ! li telefone. Dj' av on caractere ! A ç' moumint la, on n' mi pleut nén aduzer sins k' dji n' sôte às biyokes [hypersusceptible].

Dm. - Dedja dvant u d'jusse après l' maladeye ?

Z.M. - Après l' maladeye... ou a des moumints, divant ça... Ça m' âreut dvou kécfeye mete li pouce e l' oraye [m'alerter]. Dj' av dedja candjî di spécialité po n' pus d'vour bouter del nute. Paski, les efants, do djoû, i fjhént do brut. Mins, èn efant, ça djowe. Et mi, dji dveu doirmi ossu. Adon, veyoz, on-z est mâ pris, hin. Et tot ça, po fini, bèn ça vos towe, hin.

eredjistrumint do 28 di djanvî 2022, motoit rischoûtåve so Wikisourd (adresse p. 18, pu taper l' minme tite ki vaici dins l' purnea « cweri »).

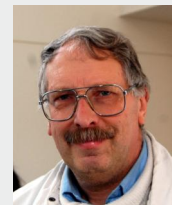
<== Mins, come pionsioné, dji m' a riscolé come waloneu (ciddé, a Bive, pol fiesse às lingaedjes walons e 2017). Et amonter ene copinreye a Rotchfoirt ki toûne foirt.

Novea live e walon

L' istwere do monde racontêye pa les biesses

Gn a des tchaptrês do live k' avént dedja parexhou dins troes gazetes e walon : « Les Cayés walons », « El Bourdon » eyet « Li Soverdea ». Vo lzès la rashonnés.

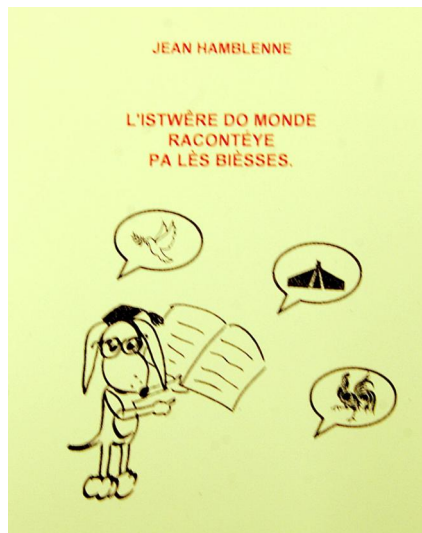
Et l' eplaidieu, c' est li scrijheu lu-minme, Djan Hamblene, l' ome k' aveut fwait l' wadjeure, e 2016, d' eplaidî tot l' novea testamint e walon. Ey adierci s' côp e 2022 (Rantoele 102). Çoula lyi aveut permetou d' aprinde li deur mestî d' eplaidieu-cossemeu d' ses ovraedjes [éditeur diffuseur]. Did la l' essegne di s' « mājhon d' edicion » : « demerda te totus solus ». Mins dji n' a pont fwait d' latén. Dji n' vos sâreu espliker ç' rebusse la.

Prumîs scrijhaedjes

Djan Hamblene aveut fwait ses primîres sayes di scrijhaedjes diviè 2020. Ele parexhît dins « Les Cayés walons ».

L' idêye vaici, c' est d' fé raconter l' istwere (avou on grand l) pa des biesses k' on î cåde di zeles podbon. C' est on franc tuza po poleur sicire so on seu tinme. Et fé on live avou l' minme sudjet tot al dilongue des pådjes. Et

télcô riwaitî les cayets nén come les istoryins les ont raconté après côp. Paski zeles, les biesses, elle ont viké ces spoûles la « pârlant-vicant so plaeece ». « En live » direut on e francès.

Kî çk' a l' ratchoe ?

Come di djusse, li primî k' a hâbité les djins (po lzî poleur raconter leus prôpès paskeyes), c' est l' sierpint d' Adan ey Eve. Pu vént l' co-

lon ki Noyé (li pâtriyâtche) a-st evoyî vey s' i gn aveut nén moyen di raboïder so tere, après li naivyinne [croisière] di 40 djoûs po schaper al Diloujhe (li prumire di tote).

Après, dins les trevêns istorikes, on avént a 1260 divant Djezus-Cri. Mins la, oufti ! nos avans stî bén djondous, ca çî n' est nén ddja on vray tchivâ ki cåde : c' est li tchvâ d' Trwè. Mins, poy ki les ôtes l' ont-st acmoirdou avou zels, ni fjans nén do puriveus !

Kés ôtes ?

Todi tot dischindant les trevêns istorikes, vos è rconoxhroz sacwants, mins nén tertos. Vos ôroz raconter : les liyons do profete Daniel (550 div DjC), les âwes do Capitole (390 div DjC), li cok do rnoymint d' sint Pire (diviè l' an 33), li singlé del deyesse Ârdwene (diviè 600), li leu d' sint Rmâke (644), li cîer da sint Houbert (diviè 680), li tchvâ Bayâd (nén daté), li pexhon d' Ôrvâ (1076), li vatche del guere del vatche (1275).

Gn a co: li tchén sint Rok, li tchvâ da Hinri IV di France, li coïrbâ d' Lafontaine, li papi-gây di l' impreur d' Otriche, li liyon d' Waterlô (la co ene biesse ki s' a vnou stitchî e l' pâter mâgré Diu [intrus]). Eyet co ds ôtes.

Plaijhante fén come dins on roman a l' aiwe di rôze : on finixh avou l' cok walon (1998).

Avou ça ki l' walon (li lingaedje) a stî rpassé pa Ane-Mareye Françwès et Biernâd Louwis. Vos ârîz don toirt d' î aler cweri des flotches d' ortografeye.

5 uros et 2,50 po l' evoyî, sol conte do scrijheu BE49 8002 0259 3571 ; Racsegnes : jeanhambenne@ymail.com

Kékes lives e walon co atchtâves al Rantoele

emilez a : f.assurances@gmail.com

Yannick Bauthière, motî d' potche walon / francès & francès / walon (2009).....	8,50 + 4 € po l' evoyî
Lucyin Mahin, Vera (roman ki s' passe e l' Crimêye ey e l' Oucrinne, 2011).....	18 €
Jacques Desmet, On Sâni a pârt (roman ki s' passe 1930-1940, 2013).....	15 €
Jean-Pierre Dumont, Tot toûnant lès pådjes (noveles, 2017).....	12 €
Lucyin Mahin, Moudes a rvinde (noveles, touwaedjes et terorissee, 2019)	18 €
Jacques Desmet Novèles & José Schoovaerts (ene binde d' imådjes (2020).....	15 €

emilez a : jean@radioquartz.be

Jean Goffart, Dji m' lome Meliye (2009).....	9 €
Jean Goffart, Raecene (plake di tecses, 2016).....	10 €
Jean Goffart, Djins d' amon nozôtes (noveles, 2020).....	20 €
Jean Goffart, Padrî l' finiesse (plake di tecses, 2021)	15 €

Novèle istorike (?)

De Gaulle a Tcheyou

C' esteut on tinme oblidi jî pol bate di scrijhaedjes des 40 ans do Muzêye do Pârlaedje e l' Årdene. Avou ene sipouë d' ene pådje (li « nawea ») ki dveut rivni dins l' tecse. Li restant diveut esse edvinté a l' assulon des bateus.

Ça fwait k' les meyeus stecses ont polou rexhe e-n on live ki s' lome « Lus-simbork, mwaisse di lu ! ».

Môde di scrijhaedje

Paski pocwè ? Paski l' djenerâ-prezidint âreut vnou a Tcheyou e 1968, po cwiter les bardouxhas [émeutes] des studians do moes d' may 1968. Pu tchaire sol câbartî do « Ruslî », èn ancyin del guere di 40, ki paya tournêye so tournêye. Et nén del pitite bire ! Li djenerâ, chifté, âreut monté sol tâve et boerler : « Vive li Lussimbork mwaisse di lu ». Li gazete inglesse « Time » end âreut minme fwait si prumire pådje (loukiz dins l' tiestire [en-tête]). Oyi, paski De Gaulle rimeteut çou-la après « Vive li dislaxhî Kebek ! » di 1967.

Mins li novele si doet passer e 2022, djustumint pol 40inme aniviersaire do Muzêye do Pârlaedje e l' Årdene. Li 24 di setimbe, les mimbes do Muzêye avént-st apresté l' sâle pol fiesse. Ki c' est l' ancyin câbaret do vyaedje. Li 25 â matén, Cristian Antoenne et Mitchî Terer ridrovèt l' sâle, et tchaire sol câde avou l' djenerâ. Spiyî. Paski, cwand i s' aveut stampé so ene tâve et crijî si mes-saedje, Matî, li câbartî, aveut sol còp stî rcweri s' polaroyite, et prinde li sinne. De Gaulle l' aveut siné, et i l' avént ecâdré et mete sol hôt djivâ, di-zeu l' candjlete [comptoir]. Mins çoula n' aveut nén stî brutyî, tantea k' i gn aveut k' les Tcheyoutîs k' endè savént li pona et l' cova.

Brosder âtoû do nawea

C' est çou k' les bateus [concurrents] divént fé.

Et gn a yeu ki des scrijheus al leccion [de qualité] ki s' ont

metou so les rangs.

Djan Hamblene si mådjene roed bleu sot d' Pâlene, dispu k' ele prezintéve l' emission « Foû des rays ». I s' catche dirî on bouxhon po l' vey rexhe del sâle. Adon, c' est lu k' est l' prumî ametou cwand l' police avore li londmwin. Ca l' voleu a-st acsegnî [asséné un coup] li dierin des daleus, Pire, po lyi haper l' câde. Pire est inte li veye et l' moirt, mins divant d' toumer flâwe, il a yeu l' tins di scrire so on cwârton d' bire « CANADA ». Est ç' li no do voleu ? Pôreut vali k' nonna, ça « Canada », c' est li spot dâ pa do raconteu. Ki l' police a stî direk ramasser...

Dins l' modêye Hamblene, on n' kinoxhe li hapeu del foto ki tot al fén. Dins l' compôzucion Ane Blanpwin, c' est l' voleuse (paski c' est ene kimerere, come li scrijheuse) ki raconte li spoûle. Li cwacwa : si pa rshonnéve come deus gotes d' aiwe â Grand Tchâle. Come ele ni voet pus bén clair, ele s' a dit k' il aveut motoit yeu ene mayon e l' Årdene. Et l' saetcheu d' portrait n' aveut seur nén dmandé a s' pa s' i n' aveut nén siné èn « abondroet a l' imådje ». Dins on câbaret,

on n' tuze nén a s' fé payî si imådje, apus k' avou deus troes ôrvâs. Mins adon, sins papî come riçû, ça vât po do poeve et do sé.

Kimint nosse tourisse, ki rvént d' vacances, va-t ele fé po rawè l' foto di s' pa ? Ca ele croet moirdicusse ki c' est lu.

Dins l' troejhinme – e picârd, pa Rôze-Mareye Françwès – c' est l' djenerâ lu-minme k' est l' mwaisse persounaedje ki moenne si oto. I tchedje èn otostopeu d' 16 ans, on lomé Mitchî. Tot tchafiant, De Gaulle lyi atâvele di lugnî pus hôt ki si prumire idêye di divni mwaisse di scole. Pocwè nén « prof di fak » ? I berdelèt tant k' il arivnut a Tcheyou. Et De Gaulle payî ene bire a si djonne copleu. Et pu : deus bires, troes bires, lu ki n' sait boere ki do vén... Adon, montaedje sol tâve, boerlaedje come â Kebek, portrait, sina-teure, câde ki dmeure havté la... et il î est co.

Spiyî, el câde ? Bozêye [volée], li foto ? Alez ! C' est totes carabistouyes edvintêyes pâ fameus Mitchî – k' a Bén rsouwé padrî ses orayes dispu l' moes d' may 1968 – po stombyî [exciter] les waloneus a scrire des paskeyes nén come les ôtes.

Ene paskeye a pâr, assuré, c' est l' cene da Beno Coliene, li comike mândiyin. Por lu, Djezus-Cri a skepyî a Waime e 1910, di nâcionâlté almande, a divnou bedje e 1919, pu a rmorou almand a 33 ans e 1943. Kimint nosse paskiyeu va-t i rtoumer sol câde De Gaule a Tcheyou tot-z atacant s' contaedje insi ? Dji n' el sai nén co. Dji n' so co k' al prumire pådje. Pu gn a co deus ôtes conteus.

Fiesse às lingaedjes di Walonreye 2020-2021 : rawete

Ronde tâve sol teyâte e walon (I)

On n' l' aveut seu fé e 2020, cåze del minêye. Nén pus k' e 2021, ca gn aveut k' 100 djins ki plént esse la, 150 avou l' candjlete [comptoir, buvette].

C' esteut a Mârcinele, à Cbwès do Cazî, li 10 di setimbe 2022, èn an cåzu djoû po djoû après l' plinne fiesse di 2021. Todi po Tchâlerwè mete do walon sol trevén des fiesse del Walonreye.

Moirt, li teyâte e walon ?

Po onk k' âreut dvou esse ronttâvlî [animateur pressenti], k' a scrît po s' escuzer di n' nén esse la, li teyâte e walon est trop sovint on mwais ratournaedje do francès. Çou ki dene on cpité walon. Adon, dit-st i lu, li teyâte e walon est linwisticmint moirt.

Oufti ! Les ôtes raploujhisses [participants à la réunion] li vont i shure cwand i tuze moirts et corwêye [broie du noir] ?

Michel Robert atake (dins les deus sinses do mot). Ci n' est nén li primî vnou : il a scrît si primire pîce a 25 ans.

C' est l' primî a droete sol foto. A costé d' lu, gn a Christian Derycke, pu René Mairy (Couyet). Adonpwis, Roland Thibeau (picârd di Doû [Dour]), pu Michel Meurée (Courcele). À dbout : Claudine Baufay-Franceschini, do Sârt-a-l'-Estathe.

Tén, gn a nou Lidjwès ? Awè, mcoye ! C' est k' c' est bèn trop lon, saiss, ti, Mârcinele. Poy, ci n' est nén e l' Principâ-té !

Portant, po responde às critiqueus ki trouvnut k' on n' sait djouwer ki des comedeyes a môde des vodviles francès di 1900, Mitchî lezî rplake des nos d' grands scrijheus do

payis d' Lidje : Tchâle-Hinri Derache, Djeni d' Inverno, Lucyin Froedbijhe, Pol Petit. Àzès critiqueus do mwais livea do walon e teyâte d' asteure, i fât espliker ki li scrijhaedje teyâtrece [écriture dramatique], ci n' est nén come les romans. Ezès romans, on pout aler vey les målâjheys mots dins l' motî à coron do live, u sol ratournaedje e francès del pådje di hintche. Droci nén : li rwaitant doet haper l' cåzaedje sol pî sol tchamp [à l'instant même]. Ci còp la, si on djowe teyâte avou do walon trop spepieus, les rwaitants ni comprindront rén. Pår li « novea publik ». Et on a dandjî d' novelès tiesses po rimpli les sâles. Minme des cenes u des cis ki s' fihèt holer po-z î aler tot djhant : « do teyâte e walon ? Mins dji n' î etindrè rén ! ». Et portant, al rexhowe del sâle : « C' esteut clapant ! Dj' a cåzu saizi ttafwait. »

Derycke et les ôtes

C' est li scrijheu d' teyâte li pus djouwé e l' Walonreye, mågré k' i scrît e picârd di-Moucron. So les plantches dispu l' âdje di 26 ans. Oyôu l' picârd dins s' banstea [berceau] ? Neni, saiss. Si famille provént d' après Tchâlerwè. Avou ça k' pol djoû d' ouy, on n' etind pus djâzer picârd e l' rowe dins l' payis d' Moucron. Et portant, i baynut 20 djouwaedjes so ene sâjhon, do moes d' octôbe disk' à moes d' fevrî. Trovez l' cwacwa !

Response da René Mairy às critiqueus do « biesse teyâte po rire avou do spotchî walon ». A Couyet, la 120 ans k' on djowe teyâte. Et l' sâle est todi rimpleye (come pattavâ l' Walonreye). Plamour ki les djins sont dmandeus di pîces po rire.

Eyet, dins l' famille des comedyins, on cåze co voltî walon. Foû des familles di teyâtreus eritançreces [héréditaires], il ont sayî d' fé des scoles po fôrmer des djonnes comedyins. Mins sovint, cwand les djonneas et djonnetes mousnut dins l' « vraie viye », i laiynut tchaire li walon. Dierin messaedje då René : tchaeconk doet djâzer l' walon li pus sovint possible avou ses efants. Li ci k' est rogneus, k' i s' grete !

Roland Thibeau nos vént do teyâte e francès. Cwand il a yeu divnou on teyâtreu di s' mestî, il a rtrové l' picârd di s' grand-mame. Ey adierci des pîces come « Moneuse », l' istwere (vraie) d' on baligand ki frawtinéve eviè l' frontire francesse. C' esteut làvâ, do costé d' Elouche [Élouje], la k' est edjîstrêye li « Rôlote à teyâte », li prôpe soce dramatique då Roland.

Pout on critiker les pîces da Michel Meurée, come des « biessès comedeyes à gros riyaedje » ? Nonna, ciete ! Dedja e 1970, avou « les comedyins do Sârti », il aveut adviné ki les comeres si metrént so les lisses po les vôtâedjes, et minme come tiesses di lisse, et pår divni mayoresses... come divins brâmint des comenes e 21inme sieke !

Claudine Franceschini nos esplica si apriyesse avou ene trope del Marlagne. Tos soçons. Et leus efants ont cmincî a djouwer inte di zels. Adon sayî di les mete so sinne. Mins faleut continter tertos. Lacobén k' i trovît ene sicrijheuse, Françoise Honnay, ki lzî emantchive des sinnetes djuste pol nombre di djouweus et djouweuses k' il estént.

Bates di scrijhaedje

Concours del Kiminâlté W-B 2021

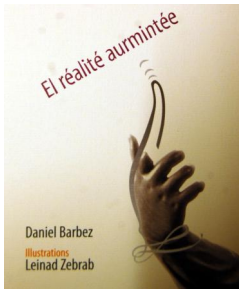
Li 21 di nôvimbe, li Kminâlté Walonreye-Brussele rimeta les pris des bates di belès-letes (eyet di bindes d' imådjes) po 2021.

Pol prumî côp, li ceremoneye ni s' passéve nén a Brussele, mins a Nameur. Àresse, a l' avni, ci serè dins ene veye di Walonreye, tchaeke a s' toû.

Gn aveut shijh pris e francès et deus pris pol walon. Li walon oubén èn ôte lingaedje coincide del Walonreye, come di djusse.

Pus lon ki çk' on voet

Et djustumint, li pris d' prôze, k' on rmete tos les troes ans, fourit bayî a Daniel Barbez po on live k' a ddja stî eplaidî et ki s' lome « El reyelté erhâsseye ». E picârd di Tornè : « *El réalité aurmintée* ». Drole di tite, ki dmande ene esplikêye. Schoûtans li scrijheu lu-minme nos dire les ca et les ma :

« On pinséve dispu todi ki çou k' on veyeut, c' esteut çou k' i gn aveut a vir. Mins totenoncô, mirâke ! vla k' on pout vir pus vrai ki nature. Vla k' el reyelté rhâsse. On pout radjouter tot çk' on vout âtoû et ttâtoû di çk' on erwaite. (...) On pout vir dipus ki çou k' i gn a. On pout rwaiti çou k' i gn a podbon, mins avou co ene rawete. »

Cwè çki li scrijheu va vey pus vrai ki ça n' est ? Bén totès coines del veye di Tornè. Tornè, c' est eto l' veye del prezidinte do djuri, Annie Rak. K' esteut fene binâjhe, come di djusse. Et l' dire platkizak tot prezintant l' wangnant.

Li wangnant ni sait vni cweri s' pris

L' ôte moumint walon, c' esteut l' pris do prumî scrijhaedje. Foirt especiâ, ciste anêye ci, anonça Djan-Luc Fâcnî ki prezintéve li cayet. Paski pocwè ? Bén paski li scrijheu mora diyant d' poleur aler cweri s' pris. A 90 ans. I s' loméve Gustave Defechereux (Dofetchroe). C' est s' feme et s' pitit-fi ki, les lâmes âs ouys, vinît rmerciyî l' djuri et les djins k' estént

Tchants d' Noyé e walon

A tos les lijheus et lijhresses !

Al messe du Noyé (25 di decimbe a 10 eures), e viyaedje di Transene, li ptite trope des « Oulines tchanteuses » si rafeye di vs houkî po vozôtes les vni schoûter tchanter deus tchants d' Noyé e walon. Ça lzî freut plaijhi d' î rescontrer des waloneus et waloneuses (annonce da Dimitri Françwès).

El londi 26 di decimbe, a 10 e. 50 à matén, messe des heyes [*quête de Noël*] e walon a noste adresse : voye des Scoles 75 [*Rue L. de Hulster*], Sint-Serwai (djondant Nameur). MINS gn a dipus d' plaeces po parker si-t oto dins l' voye des Dominikines [*rue des Dominicaines*] (Djôr Staelens).

la.

Li tite di si ouve : « Cwand m' popa fjheut des wâfes » (*Cwand m' popa féve dès wafes*).

Endè vla on boket, k' a stî lî ci djoû la, metant insi do walon (après do picârd) dins les orayes do publik.

« On fjheut des wâfes troes cwate feyes so èn an. Fât dire ki c' esteut on fameus ovraedje. Dji m' va sayî d' vos raconter l' afwaire come dji m' è rapinse.

C' esteut sol fén d' ene après-nonne d' ivier. Âdfoû, gn aveut del nivaye et l' bijhe tchôkive astok del hâye vizon vizu di nosse djîsse. Nosse coulêye esteut-st ewalpêye dins ene grande coeyisté, cwand nosse popa, les bresses tcherdjîs di totes sôres di camatches, moussa-st e l' coujhene etot djhant a nosse mame : « Djans ! Dihalez l' tâve ! Dji va fé des wâfes ».

Deus mots des pris e francès

Les Brusselwès u les Walons « vinous d' ôte pâr » n' ont nén stî rovîs. End aveut minme dipus ki les « nés-natifs ». Inte di zels: Kenan Görgün, k' a crexhou a Molénbek dins ene famille trouke. Il est l' oteur d' on roman policî so les terorisses « ki n' ont pont yeu d' lives a lére, ni d' mots po s' espliker, et s' laire catrucimer [*endoctriner*] pâ prumî bea câzeu. »

Âdvins (II)

Burnôte u nén burnôte ? (Désiré Malet)	p. 13
Des biesses profs d' istwere (J. Hamblenne)	p. 14
De Gaulle a Tcheyou : carabistouye ?	p. 15
Et cwè, ti, l' teyâte e walon ?	p. 16
Bates di belès-letes del Kiminâlté Walonreye-Brussele	p. 17
Estoz priyîs a des tchants d' Noyé e walon	p. 17
Crakes del Blawete	p. 18
Sol Daegntoele waloncâzante	p. 18
Et l' nute s' a stindou (binde d' imådjes da Djozewal) (XI & XII)	p. 19-20

Les crakes del Blawete

Tchet ki hagne

C' est èn ome ki passe divant on gamén k' est ashîou so on banc avou on tchet a ses pîs.

- Il a l' air binamé t' tchèt ! Hagne-t i ?
- Nonna, dit-st i l' gamén ! Mi tchet est foirt mamé, savoz !
- L' ome s' aprepeye do tchet et lyi fiestixh li tiesse. Mins, tot d' on côp, i s' fwait claper.
- Way, ti, nodidju, māsseye curêye ! (å gamén) Et ti ki m' aveut dit ki t' tchet n' hagnive nén !
- Mi tchet nonna, dit-st i l' gamén, mins ci-la, i n' est nén da minne, edon !

Tuzêye sol tins

On ôt sovint dire di l' ivier : « Serez l' ouxh, i fwait froed âdfou ! »

Mins, ene feye l' ouxh serêye, frè-t i moens froed âdfou ?

- Dji t' inmrè tadi.
- Minme cwand dji serè viye et tote pleuteye et ratchitcheye âtoû des ouys ?

Sol Daegntoele waloncâzante

L' Aberteke

<http://aberteke.walon.org>

Roman nén eplaidî da Djôzef Mignolet (tot fini) ; fimes del tévé waloncâzante, scoles di Bive, vîs limeros del Rantoele.

L' eciclopedeye Wikipedia

aveut 11 658 ârtikes (å 3 d' decimbe 2022); <http://wa.wikipedia.org>.

Wiccioneaire

Tos les mots d' totes les langues esplikés e walon : <http://wa.wiktionary.org>

N aveut 29 238 pådjes å 3 d' decimbe 2022, inte di zeles 24 687 fok pol walon. Li diferince, c' est des mots di ds ôtes lingaedjes, respplikés e walon.

Wikisourd

<https://wa.wikisource.org/>

Biblioteke di tecses e walon dins totes les ortografeyes (vîs sistinmes, sicrijhas d' oteur, Feller, Rifondou).

DTW

Diccionaire di tot l' walon; å 3 d' decimbe 2022, gn av 33 772 intrêyes.

<https://dtw.walon.org/>

Berdelaedjes

<http://berdelaedje.walon.org/>

Noveles ; dimande di mots ; kesses so li rfondaedje ; tecses di scrijheus dins leu mwaisse

Li waibe des rruwes walones

Pådje del Rantoele-gazete

<https://www.revues.be/li-rantoele>

Payis condruze et walon

Djâspinreye Fesbok foirt ovrante [active]

<https://www.facebook.com/groups/320720301353997/>

Sol tévé waloncâzante (VoBuze [YouTube])

Novele adresse:

<http://youtube.com/@mahinlucien>

Dierinnmint : deus videyos sol câbaret walon d' Djiblou.

Djâzante waibe des pârlers d' Beldjike

<https://atlas.limsi.fr/?tab=be>

Asteme ! pacô, gn a deus eredjistrumints sol minme pont (Nameur, Lidje, Tchâlerwè, Doû, Transene, Djodogne); dischinde sol waitroulêye [écran], pu clitchî so l' deujhinme onglet âdzeu do tecse.

Racourti des imådjes di dvant

Dj' estans e 1815. Emile Colot, on Walon d' Lene (Åssôrt), ki s' aveut-st egadjî dins l' ârmêye francesse, si rtrouve Holandès après l' batreye di Brinne-l'-Alou [b. de Waterloo]. I rwangne si novea payis, tot rpassant pa l' Iye Corsike [Corse]. Mins...

Nén on tchet, avâr ci ?

Èn sintoz nén l' pwès des ouys dissu vosse hanete

Et tot d' on còp, sins pont d' brut, vo lzès la

Cwè vnoz fé droci ?

Cwè vloz a nosse Bizete ?

Et ça tchafeye, et ratchafyî, et tchafeye mu co ! N a l' solea ki toke, et mi, dj' a tote li tchedje !

Dj' a bèn manké d' awè peu !

Ele vos a rtrové !

C' est don vos, ès fré d' sonk ?

Tot contins, k' i sont...

Nos estans la po vos waeranti sol voye.

Pocwè ?

Paski l' vijhnâve est riskeus !

I nos fât waitî a lu.

Estans ns oblidjî d' passer pa les rouwaletes ?

Pa les lâdjès voyes, c' est on djeu d' tirtibibi.

Afeye, on-z a hâsse di s' rissaetchî des margayes.

A tenawete, po candjî, dji reve d' esse ashît sol cou d' on tchâr. Ça doet esse mo plaijhant, endon ?

... il î rtrouve ene djouguete [*cantinière*], Bizete, k' esteut avou lu e l' ârmêye. Çà n' arindje waire li feye di si ancyn oficî, ki s' a-st amouraedjî d' lu. Nost Émile, lu, est so balance, aprume cwand Bizete li hole por lu aler rvindjî s' pa, k' âreut stî dischindou pâ mayeur did la. Mins, al difén, i s' lait adire...

